

“BULLING” JAMIYATNING DOLZARB MUAMMOSI SIFATIDA

Axrоров Z.Z.

O'zMU Ijtimoiy ish (oilalar va bolalar bilan)
mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotation: This article focuses on the problem of “bullying”, violence against children and its prevention of oil.

Keywords: Bullying, violence, family, cruel attitude, physical and psychological violence, aggression.

Annotasiya: Ushbu maqolada “bullying” muammosi, bolalarga qaratilgan zo'ravonlik va uning oldini oilish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Bullying, zo'ravonlik, oila, shafqatsiz munosabat, jismoniy va psixologik zo'ravonlik, tajovuz.

Аннотация: в данной статье основное внимание уделяется проблеме “издевательств”, насилия в отношении детей и его профилактике.

Ключевые слова: издевательства, насилие, семья, жестокое отношение, физическое и психологическое насилие, агрессия.

Bolalarga qaratilgan zo'ravonlik jamiyatning farovonligi uchun katta xavf-xatarlardan biri bo'lib, u ko'proq tashvish uyg'otadi. Zo'ravonlik va zo'ravonlik haqida gap ketganda, bolalar, aholining eng himoyalanmagan toifasi hisoblanadi. Ular nafaqat jismonan o'zlarini himoya qila olmaydilar, balki ularning omon qolishining o'zi kattalarga bog'liq bo'lgani uchun ham eng zaifdir va ular o'z huquqlarini bevosita himoya qila olmaydilar. Shu munosabat bilan ular ko'pincha turli jarohatlar va shaxsiyati rivojlanishiga olib keladigan zararlarning qurboni bo'lishadi¹.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik kattalarga nisbatan zo'ravonlikdan ko'ra ko'proq uchraydi. O'g'irlab ketish, chaqaloqlik, kaltaklash, jinsiy aloqa, psixologik va jismoniy suiiste'mollik asosan oilalar tashqarisida emas, ichkarisida uchraydi. Biroq, bolalarga nisbatan zo'ravonlik, oilalarning tashqarisida ham bor. Bolalar ko'chada, bog'larda, internatlarda va hatto tizimning o'zida qurbon bo'lishadi. Bolalar jismoniy va shaxsiy daxlsizlik va jismoniy va psixologik zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish huquqiga ega. Ta'lim jarayonini insonparvarlashtirishning umumiy tendentsiyasiga qaramasdan, bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat statistikasi ushbu yo'nalishda ta'lim muassasalarining xizmatlari faoliyatini kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi. Odatda, ta'lim muhitida zo'ravonlik holatlarida doimiy belgilar ishtirok etadi. Deyarli har bir sinfda tengdoshlar tomonidan zo'ravonlik qurboni bo'lgan har qanday xususiyatlardan farq qiluvchi talabalar uchraydi².

Ta'lim muhitida bullying muammolariga bag'ishlangan zamonaviy xorijiy ishlarni tahlil qilish ushbu hodisani chuqur va tizimli o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, maktab va o'qituvchilarni maktabni ta'qib qilish muammosidan uzoqlashtirish, shuningdek, maktab o'quvchilari o'rtasidagi munosabatlarda bullyingning sabablari va shakllari haqida o'qituvchilarning xabardorligi darajasi yetarli emasligi e'tiborga olinadi. Odatda, o'qituvchilar muammoning tarqalish darajasini bildirmaydi va bu tezlashib borayotgan hodisani qanday hal qilishni bilishmaydi (Kalliotis R., Olweus D.). “Ta'lim muhitida bullyingning tarqalishiga

¹ Петрановская, Людмила Владимировна. Травля. Православие и мир (29 января 2016).

² Максимова, Людмила. Как остановить травлю в школе? Что делать жертвам, родителям и педагогам. Аргументы и факты. № 17 (25 апреля 2018).

qaramasdan, biz mamlakatimizda bu hodisaning psixologik mohiyatini ochib beruvchi ilmiy tadqiqotlar yetishmasligini ta'kidlaymiz"³.

Bulling jismoniy va psixologik shaklda bo'lishi mumkin. Har qanday yoshdagi va ijtimoiy guruhlarda namoyon bo'ladi. Qiyin holatlarda guruh jinoyatlarining ayrim xususiyatlari olishi mumkin. Bulling, jabrlanuvchi o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotayotganiga olib keladi. Shuningdek, bu hodisa ruhiy nogironlikka, shuningdek psixosomatik kasalliklarga olib keltirib chiqarishi va o'z joniga qasd qilishga olib kelishi mumkin. Bunday holda, bu odamga tushuntirish va hozirgi vaziyatda qanday harakat qilishni va'z qilish kerakligini ko'rsatish muhimdir⁴.

Afsuski, bu sohada o'qituvchilardan bosqinchilik, qurbonlar va zo'ravonlik tashabbuskorlari hamda boshqa talabalar bilan ishlash holatlari haqida ma'lumot berishni so'raydigan ishqibozlar ko'p emas. Aslida maktabda bezorilik ham "kuzatuvchilar" ga travma olib keladi: bolalar o'zlari bezorilik ob'ektiga aylanishi mumkinligidan qo'rqishadi, shuning uchun tajovuzkorlarga osongina itoat qilishadi, ularning ko'rsatmalariga amal qilishadi. Bu o'zbekistonlik o'smirlar orasida juda keng tarqalgan hodisa. Biroq, mablag'larning yetishmasligi, shuningdek, bu masala bo'yicha mutaxassislar muammoni o'rganish, unga qarshi kurashish usullarini ishlab chiqishga olib keladi. O'zbekistonda ham bugungi kunda muammo yanada dolzarblashadi va agar Evropa mamlakatlarida ular bullingga qarshi kurashishga harakat qilsalar, unda O'zbekiston shunchaki ko'z yumadi.

Zamonaviy O'zbekiston davlatiga hech narsa sodir bo'lmayotganini da'vo qilish osonroq, shuning uchun bolalarni baxtsiz bolalikka hukm qilinadi. Lekin bezorilik o'z-o'zidan yo'q bo'lib ketmaydi va agar uning oldini olish choralari ko'rmasangiz, u yangi shakllarga o'ta boshlaydi. Bezorilik bugungi kunda jamiyatining muammosi bo'lib, uning bugungi hal etilmagan holati ertaga dahshatli oqibatlariga olib keladi. Shunday qilib, zo'ravonlik agressiv ijtimoiy shakldir faqat insonga xos bo'lgan xatti-harakatlar salbiy va subyektivdir. Ushbu munosabatlarning ob'ekti baholanadi va mos kelmaydi, jamiyatda normativ-qimmatli qoidalar, shuningdek, majburlash mexanizmi, ya'ni ob'ektni harakat qilishga urinish uning irodasiga qarshi yoki mavzuning istaklariga muvofiq bo'ladi. Bu bilan "zo'ravonlik" ta'rifining aniqroq tushunchasidir. M.S.Prudnikova mavzular va ob'ektlar haqida shunday yozadi: "Tajovuz va zo'ravonlik nafaqat shaxslar, balki ayni paytda bir guruh odamlar ham bo'lishi mumkin. Biror kishi ma'lum bir guruhga qo'shilganda, u o'z da'volarini guruh a'zolarining da'volari bilan bog'laydi shunday qilib, u o'z manfaatlarini yakka tartibdagi hududdan qidiradi"⁵. Zo'ravonlik va tajovuz bir hodisaning ikki tomonidir, biologik va ijtimoiy tomon sifatida ajralmas qismidir. Farqi shundaki, tajovuzning tabiiy kelib chiqishi bor instinktning sifati, lekin vaqt o'tishi bilan mazmunli xarakterga ega bo'ladi bunday xatti-harakatlarning ob'ektiv va qiymatiga muvofiq bo'ladi. Zo'ravonlik ijtimoiy tushunchadir va salbiy xarakterga ega asosiy qismidir, chunki u azob-uqubat, halokat va mahrumlikka olib keladi.

G. M. Andreeva ta'kidlashicha, "Shaxsning rivojlanishi atrof-muhitga ta'sir qiladi. Bola vaqtning katta qismini sarflaydi shuning uchun maktab shaxsning xususiyatlarini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi ular tengdoshlari bilan, ayniqsa, maktabda ta'qib qilishadi"⁶. Bulling muammosi bizning davrimizda dolzarb bo'lib, u quyidagicha shu bilan birga, sanktsiyalarga ta'siri yo'q. Maktabda ta'qib qilish jarayonida ishtirokchilarning bir nechta roli bor: ushbu jarayon, asosiy "qurbonlik", "bulling" va "uchinchi tomon" dir. Bu kuzatuvchilar ko'pincha bilvosita rol o'ynaydi, chunki ular zo'ravonlik qurboni bo'lishdan qo'rqishadi, shuning uchun ular ishtirok etmaslikka harakat qilishadi. D.N.Greenenko kuzatuvchilarning borligini shunday yozadi: "Bullingning tajovuzkor xatti-harakatini shakllantirishi katta ahamiyatga ega emas, chunki u bunday xatti-harakatni qoralaydi, bu uning mustahkamlanishiga olib keladi va agressivlik darajasi ortadi"⁷. Bu holatda sinfdoshlar ikki tomonlama ta'sir qiladi, bir tomondan ularning sukunati quyidagicha talqin qilinishi mumkin, jim qo'llab-

³ Olweus Dan. (1978). Maktablarda tajovuz: Bullies va qamchi o'g'il. Washington, DC: Hemisphere (Wiley). ISBN 9780470993613.

⁴ <https://ru.wikipedia.org/wiki/traval>

⁵ M.S.Prudnikova "bolalar muhitida bezorilik ruhiy qayg'u yetakchi bolalar hayotida muhim o'zgarishlar sifatida". Rossiya. Moskva. 2014 y. 78-118 s

⁶ Андреева, Г.М. М. Абрамова Социальная психология [Текст]., 1997. – 375 с.

⁷ Grinenko, Dn shartli ruxsat etilgan tajovuz va munosabatlar bulling ishtirokchilarining shaxsiyatini rivojlantirish [matn].. – 2014. - № 41. – 70.S

quvvatlash, ikkinchi tomondan boshqa narsani ko'rsatishga intiladi. D. A. Kutuzova kattalar muhim rol o'ynashini yozadi, "Agar ular bullarning harakatlariga salbiy baho bermasalar va sinfda ta'qiblarni bartaraf etish bo'yicha choralar ko'rmasalar, bu holda agressiv xatti-harakatlar yanada mustahkamlanadi"⁸. Bundan tashqari, E.A. Ponomarevning ta'kidlashicha, "Jazo yo'qligi va boshqalarning ayblovlari jabrlanuvchining ahvolini yanada kuchaytiradi; maktabni ta'qib qilish bilan qo'llab-quvvatlash kerak, ammo jim rozilik tajovuzkorning harakatlari bilan kuzatuvchilar, ular uning ustida ekanligi haqida taassurot qoldiradilar"⁹

Sinfda bullingning rivojlanishi va mustahkamlanishining sabablaridan biri bo'lishi mumkinligidan qo'rqish kerak. Kuzatuvchilar sinfda jabrlanuvchining pozitsiyasini egallashdan qo'rqishadi, shuning uchun ular o'zlarining xushyoqishini ko'rsatadilar yoki ko'rsatmaydilar. O'qituvchilar va ota-onalar bu holatda nima qilishni bilmasliklari uchun o'zlarini chalkashtirib yuborishadi va jabrlanuvchiga zarar yetkazib qo'yishadi.

Bulling hodisasi ko'pincha o'smirlik davrida paydo bo'ladi, shuning uchun boshqalar bunday xatti-harakatni ushbu asrning o'ziga xos xususiyatlariga bog'lashadi. Keyingi sabab-bu noto'g'ri taxmin maktabni ta'qib qilishning rivojlanish vazifalari. D. Laine ba'zi narsalar haqida yozgan "O'qituvchilar bullingni kommunikativ ta'lim berishning yaxshi usuli deb hisoblashadi lekin jabrlanuvchining ko'nikmalarini hisobga olishmadi. Bunday holda, jabrlanuvchi tajovuzkorlarga qarshi turishni o'rganadi harakat qilish va yangi mahoratga ega bo'lish yoki boshqa maktabga o'tish kabi harakatlarni amalga oshiradilar."¹⁰

Shartli ravishda ruxsat etilgan tajovuz barcha ishtirokchilarga salbiy ta'sir ko'rsatadi bulling, ayniqsa "qurbonlik" da doimiy hissiy stress va muammoni hal qilishning samarasiz usullari past shakllanishiga olib keladi o'z-o'zini hurmat qilish, yuqori darajadagi tashvish, o'zaro ta'sirlardan qochish, tengdoshlar va konstruktiv usullarning nomutanosibligi boshqalar bilan o'zaro aloqalar, bundan tashqari, jabrlanuvchi ham bor vaziyatni hal qilishning radikal usullarini tanlaydi: o'z joniga qasd qilish yoki deviant xatti-harakatlarga olib keladi. Olimlar bu jarayon kuzatuvchilariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Vaziyat doimiy qo'rquv va vaziyatni hal qilishning mumkin emasligi o'z-o'zini anglash va to'laqonli rivojlanishdagi to'siqlarning kamligi, bundan tashqari, bu holat kuzatuvchilarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Shartli ravishda ruxsat etilgan tajovuz barcha ishtirokchilarga salbiy ta'sir ko'rsatadi bulling, ayniqsa "qurbonlik" da. Doimiy hissiy stress va muammoni hal qilishning samarasiz usullari past shakllanishiga olib keladi. O'z-o'zini hurmat qilish, yuqori darajadagi tashvish, o'zaro ta'sirlardan qochish, tengdoshlar va konstruktiv usullarning nomutanosibligi, boshqalar bilan o'zaro aloqalar o'rnatishga qiynaladi. Jabrlanuvchi ham bor vaziyatni hal qilishning radikal usullarini tanlaydi.

Ta'lim muhitida bezorilik muammolariga bag'ishlangan zamonaviy xorijiy asarlarning tahlili bu hodisani chuqur va tizimli o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, maktab va o'qituvchilarning bezorilik muammosidan uzoqlashishi, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro munosabatlaridagi bezorilik sabablari va shakllari haqida o'qituvchilarning xabardorligi yo'qligiga e'tibor qaratiladi. Odatda, o'qituvchilar muammoning darajasini tushunishmaydi va bu o'sib borayotgan hodisa bilan qanday munosabatda bo'lishni bilishmaydi. Ta'lim muhitida bezorilik tarqalishiga qaramay, mamlakatimizda ushbu hodisaning psixologik mohiyatini ochib beruvchi ilmiy tadqiqotlarning yo'qligini qayd etamiz.

Bizning fikrimizcha, bezorilik vaziyatida o'rta maktab o'quvchisiga qiyin vaziyatni yengishga imkon beruvchi shaxsiy manba uning mustahkamligi bo'lishi mumkin.

Shunga qaramay, hozirgi bosqichda bu hodisa haqidagi g'oyalarning tengsizligini qayd etamiz.

O'rta maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini bilish, zamonaviy ta'lim muhitida bezorilik ishtirokchilari, o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarda bezorilik ko'rinishlarini darajalash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishga yondashuvlarni takomillashtirish zarur. Janjal yoki tasodifiy kurashdan farqli o'laroq, bulling bu jarayon boshqa ustidan qasddan uzoq muddatli zo'rvonlik yoki guruh o'zini himoya qila olmaydigan va ishtirokchilari bo'lgan kishi bir ijtimoiy guruhda o'zaro hamkorlik qilish Tadqiqotchi, maktab muhitida bullingning olib borilishiga olib keldi stressning paydo bo'lishi va g'azablanish hissi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda paydo bo'ladi. Psixologik, pedagogik va ijtimoiy jamiyati muammolari jismoniy yoki

⁸ Kutuzova, D.A maktabda ta'qib qilish: bu nima va u bilan nima mumkin– Vyp. – 2007. – 72-90 s.

⁹ Ponomareva, E.A bulling ijtimoiy-pedagogik sifatida o'smirlik davridagi munosabatlar muammosi: oldini olish, yengib o'tish va oldini olish [matn] / EA Ponomareva // ijtimoiy oila va bolalik xavfsizligi. – 2014. – 254.s.

¹⁰ Лэйн, Д.А. Школьная травля (буллинг) [Электронный ресурс] / Д.А. Лэйн. –(дата обращения: 24.11.2017)

psixologik zo'ravonlik jarayoni yo'naltirilgan mustaqil ravishda o'zini himoya qila olmaydigan bolaga bir tomondan inson yoki odamlar guruhi "bullingning" ta'rifida Regush kontseptsiyaga asoslangan huquqbuzarning rasmiy yoki situatsion kuchi va bu zaif yuzga nisbatan ta'qibning takroran namoyon bo'lishi Shunday qilib, bullingning murakkab bir hodisa ekanligi haqida xulosa chiqarish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Петрановская, Людмила Владимировна. Травля. Православие и мир (29 января 2016).
2. Максимова, Людмила. Как остановить травлю в школе? Что делать жертвам, родителям и педагогам. Аргументы и факты, № 17 (25 апреля 2018).
3. M.S.Prudnikova "bolalar muhitida bezorilik ruhiy qayg'u yetakchi bolalar hayotida muhim o'zgarishlar sifatida". Rossiya. Moskva. 2014 y. 78-118 s
4. Андреева, Г.М. М. Абрамова Социальная психология [Текст]., 1997. – 375 с.
5. Olweus Dan. (1978). Maktablarda tajovuz: Bullies va qamchi o'g'il. Washington, DC: Hemisphere (Wiley). ISBN 9780470993613.
6. Grinenko, Dn shartli ruxsat etilgan tajovuz va munosabatlar bulling ishtirokchilarining shaxsiyatini rivojlantirish [matn].. – 2014. - № 41. – 70.S
7. Kutuzova. D.A maktabda ta'qib qilish: bu nima va u bilan nima mumkin– Vyp. – 2007. – 72-90 s.
8. Ponomareva. E.A bulling ijtimoiy-pedagogik sifatida o'smirlik davridagi munosabatlar muammosi: oldini olish, yengib o'tish va oldini olish [matn] / EA Ponomareva // ijtimoiy oila va bolalik xavfsizligi. – 2014. – 254.s.
9. Лэйн, Д.А. Школьная травля (буллинг) [Электронный ресурс] / Д.А. Лэйн. –(дата обращения: 24.11.2017)
10. <https://ru.wikipedia.org/wiki/traval>